

**JANIS
VARUFAKIS**

A

**SLABI TRPE
ONO ŠTO
MORAJU**

**EVROPA, MERE ŠTEDNJE I
PRETNJA GLOBALNOJ STABILNOSTI**

Prevela
Mina Radulović

Laguna

Naslov originala

Yanis Varoufakis

AND THE WEAK SUFFER WHAT THEY MUST?

Copyright © Yanis Varoufakis, 2016

Translation copyright © ovog izdanja 2017, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Mojoj majci Eleni,
koja bi s izuzetnom elegancijom i sažaljenjem
napala svakog ko bi i pomislio na ispravnost
ideje da slabi uvek trpe ono što moraju*

Sadržaj

Predgovor: Crveno ćebe	9
1. A slabi trpe ono što moraju	26
2. Nepristojna ponuda	61
3. Zabrinuti hodočasnici	105
4. Trojanski konj	143
5. Ona koja je uspela da se izvuče	181
6. Obrnuti alhemičari.	213
7. Povratak u budućnost	285
8. Kriza Evrope, budućnost Amerike	337
Pogovor: Od nesklada do harmonije	352
Izjave zahvalnosti.	355
Dodatak: Skromni predlog	357
Reference	371
Beleške autora.	379
O autoru	431

Predgovor

Crveno ćebe

Jedna od mojih najjasnijih uspomena iz detinjstva jeste pucketajući zvuk radio-prijemnika koji je bio pokriven jednim crvenim ćebetom i na taj način sakriven baš nasred naše dnevne sobe. Svake večeri, negde oko devet ako se ne varam, mama i tata bi se zajedno šćućurili ispod tog ćebeta, načuljenih ušiju, i čekali u velikoj neizvesnosti. Čim bih čuo prigušeni džingl, nakon koga bi usledio glas nemačkog spikera, moja mašta, mašta jednog šestogodišnjaka, odvela bi me iz naše kuće u Atini na putovanje do centralne Evrope, tog mitskog mesta koje tada još nisam bio posetio u stvarnosti, ali sam do njega stigao pomoću mašte i kroz mučne crteže koje su mi nudile ilustrovane knjige bajki braće Grim, s police u mojoj sobi.

Ritual s čudnim, crvenim ćebetom je u mojoj porodici počeo 1967. godine, kada je u Grčkoj uvedena vojna diktatura. *Dojče vele*, internacionalna nemačka radio-stanica koju su moji roditelji slušali, postala je naš najdragoceniji saveznik protiv sveprožimajuće rušilačke snage državne propagande u zemlji: bio je to prozor koji je gledao u daleku

demokratsku Evropu. Na kraju svake od tih specijalnih jed-nočasovnih emisija o Grčkoj, moji roditelji i ja bismo se sme-stili za trpezarijski sto dok bi oni pretresali najnovije vesti. Iako nisam u potpunosti razumeo o čemu oni to govore, njihove reči mi nisu bile dosadne, niti su me uznemiravale. Jer, bio sam očaran osećanjem koje je u meni budilo uzbu-đenje pred čudnim događajem u kojem smo učestvovali: ukoliko smo želeli da naprosto saznamo šta se događa u našem gradu, morali smo da otputujemo, na krilima radio-talasa – pokriveni zaštitničkim crvenim ćebetom – u zemlju koja se zove Nemačka.

Razlog što nam je crveno ćebe bilo neophodno bio je čangrizavi sused po imenu Grigoris. Grigoris je bio poznat po svojim vezama s tajnom policijom, kao i po sklonosti da špijunira moje roditelje, naročito moga oca, čija ga je levičarska prošlost činila idealnom metom za ambicioznog, mada niskog potkazivača. Od trenutka kada je vojni prevrat koji se desio 21. aprila 1967. doveo na vlast neofašističke generale, hvatanje frekvencije koju je emitovala radio-sta-nica *Dojče vele* bilo je jedna od mnogobrojnih aktivnosti s liste čija je kažnjivost varirala od pukog uznemiravanja do pravog mučenja. Pošto su primetili da Grigoris njuška po našem zadnjem dvorištu, moji roditelji nisu hteli da rizikuju. I tako je crveno ćebe postalo naša odbrana od Grigorisovih radoznalih ušiju.

Dok je trajala diktatura, moji roditelji bi svakog leta isko-ristili redovne godišnje odmore kako bismo porodično pobe-gli iz Grčke pod vojnom huntom na čitavih mesec dana. Natovarili bismo našeg crnog morisa i uputili se u Austriju i južnu Nemačku, gde su, na osnovu onoga što je moj otac neprestano ponavljao tokom beskrajne vožnje, „demokrate mogle da dišu“. Vili Brant, nemački kancelar, i nešto kasni-je Bruno Krajski, njegov austrijski kolega, u razgovoru su

pominjani kao naši porodični prijatelji koji su u isto vreme, kako se ispostavilo, bili i veliki šampioni u izolovanju „naših“ generala i podržavanju grčkih demokrata.

Ponašanje lokalnog stanovništva s kojim smo dolazili u kontakt dok smo provodili odmor u tim oblastima gde se govori nemački, daleko od neofašističke kič estetike generalske propagande grčke hunte, bilo je u skladu s našim utiskom da smo mi, Grci u inostranstvu, primljeni s iskrenom solidarnošću. I kada bi na kraju odmora naš moris tužno krenuo nazad put Grčke i stigao do graničnog prelaza, koji je bio sav načičkan fotografijama našeg sumanutog diktatora i simbolima njegove ludačke vlasti, crveno ćebe nam je iz daljine izgledalo kao naše jedino utočište.

Neostvoreni stisak ruke

Skoro pedeset godina kasnije, u februaru 2015, otputovao sam u prvu zvaničnu posetu Berlinu u svojstvu grčkog ministra finansija. Grčka ekonomija je kolabirala pod planinom duga, a Nemačka je bila njen glavni kreditor. Otišao sam tamo da razgovaram o tome šta nam je činiti u vezi s tim. Moja prva stanica je svakako bilo nemačko Ministarstvo finansija, gde je trebalo da se sastanem s njegovim zvaničnim liderom, legendarnim doktorom Volfgangom Šojbleom. Za njega i njegove miljenike ja sam bio samo jedna neprilika. Naša levičarska vlada tek što je bila formirana, pošto je prethodno porazila na izborima grčke saveznike doktora Šojblea i kancelarke Angele Merkel ili, konkretnije, partiju po imenu Nova demokratija. Naša izborna platforma je, u najmanju ruku, bila neugodnost za nemačku demohrišćansku vladu i njene planove da održi red unutar evrozone.

Vrata lifta su se otvorila ka dugačkom, hladnom hodniku na čijem me je kraju čekao taj veliki čovek u svojim čuvenim invalidskim kolicima. Kad sam prišao, moja pružena ruka nije bila prihvaćena. Umesto da se sa mnom rukuje, uveo me je sav užurban u svoju kancelariju.

Uprkos tome što su se moji odnosi sa dr Šojbleom poboljšali u mesecima koji su usledili, neostvareni stisak ruke u velikoj meri simbolizuje ono što nije u redu s Evropom. Taj gest je bio simboličan dokaz da se tokom pedeset godina koje su delile moje noći provedene ispod crvenog ćebeta od tog prvog zvaničnog susreta u Berlinu Evropa suštinski promenila. Kako je moj domaćin i mogao zamisliti da sam došao u njegov grad s glavom prepunom uspomena iz detinjstva u kojima je Nemačka imala ulogu mog sigurnosnog ćebeta.

Grči su 1974. godine, uz moralnu i političku podršku Nemačke, Austrije, Švedske, Belgije, Holandije i Francuske, zbacili totalitarizam. Šest godina nakon toga Grčka se pridružila demokratskoj uniji evropskih nacija, na radost svojih roditelja, koji su napokon mogli da slože crveno ćebe i odlože ga u ormar. Manje od jedne decenije posle toga Hladni rat je okončan i Nemačka se iznova ujedinjavala u nadi da će, u svakom slučaju, moći da se prepusti zaboravu unutar Evrope u trajnom procesu integracija. Centralni događaj u okviru tog projekta ugrađivanja nove ujedinjene Nemačke u novu ujedinjenu Evropu bio je ambiciozni program monetarne unije da u džepove svih Evropljana ubaci isti novac, iste novčanice i čak iste novčiće (čija bi jedna strana bila identična, bez obzira na to gde su iskovani). „Nateraće nas da koristimo isti novac“, rekao mi je jednom neki atinski taksista početkom devedesetih, „i pre no što toga budemo svesni, Sjedinjene evropske države će nam biti nametnute.“

Do 2001, dve zemlje koje su spojene ispod crvenog ćebeta moje porodice u doba moga detinjstva – Grčka i Nemačka – delile su isti novac, zajedno s više od desetine drugih nacija. Bio je to odvažan projekat i odisao je ambicijom kojoj nijedan Evropljanin moje generacije nije mogao da odoli.

Svetionik na brdu

U stvari, taj proces evropske integracije počeo je mnogo pre moga rođenja, kasnih četrdesetih godina prošlog veka, pod pokroviteljstvom Sjedinjenih Država. Njegov početak je bio označen takozvanim Govorom nade državnog sekretara SAD Džejsma F. Bernsa u Štutgartu 1946, u kom je on obećao narodu Nemačke, prvi put od njegovog poraza, „šansu, ukoliko bi bio voljan da je iskoristi, da uloži svoje velike snage i mogućnosti u dela mira... šansu da dokaže da je vredan poštovanja i prijateljstva naroda koji vole mir, i da tako s vremenom zasluži počasni položaj među članicama Ujedinjenih nacija“.

Ubrzo zatim su Grci i Nemci, zajedno s drugim Evropljanima, počeli da se sastaju i razgovaraju o mogućnosti da se zajedničkim snagama ujedine u ono što će kasnije postati Evropska unija. Dobili smo mogućnost da se ujedinito uprkos različitim jezicima, raznovrsnim kulturama, osobenim temperamentima i u samom procesu približavanja otkrili, s velikom radošću, da zapravo ima manje razlika između naših nacija nego što bismo mogli da primetimo. A kada se jedna nacija suočila s izazovom, kao što je to 1967. bio slučaj s Grčkom i njenim vojnim prevratom, ostali su se ujedinito u nameri da pomognu. Evropi je trebalo pola veka

da izvida ratne rane kroz solidarnost i da postane svetionik na čuvenom brdu čovečanstva, ali je u tome uspela.

Ujediniti dotad sukobljene nacije na osnovu narodnih naloga/mandata zasnovanih na obećanju zajedničkog napretka, osnovati zajedničke institucije, porušiti smešne granice koje su u prošlosti izbrazdale kontinent dubokim ožiljcima – to je oduvek bio izuzetno težak zadatak, jedan čaroban san. Na sreću, do kraja dvadesetog veka, bila je to objektivna realnost. Evropska unija bi čak mogla da postane svetao primer iz kog bi ostatak sveta crpio hrabrost i inspiraciju kako bi bile iskorenjene podele i uspostavljena miroljubiva koegzistencija na čitavoj planeti.

Potpuno neočekivano, svet je mogao da zamisli, i to sasvim realno, da bi različite nacije, a ne autoritarna carstva, mogle da stvore jednu zajedničku zemlju. Zaista je postalo moguće napraviti sponne koje se ne bi zasnivale na srodstvu, jeziku, naciji ili zajedničkom neprijatelju, već na zajedničkim vrednostima i humanističkim principima. Postao je moguć jedan komonvelt u kom bi razum, demokratija, poštovanje ljudskih prava i pristojna socijalna sigurnosna mreža obezbedili svojim multinacionalnim, multijezičkim, multikulturalnim građanima onaj stepen na kom bi se oni mogli razviti u ljudska bića dostojna sopstvenih potencijala.

„Kad mogu dobiti nazad svoj novac?“

A onda je usledio krah Volstrita 2008. i kao njegova posledica globalna finansijska katastrofa. Ništa više nije moglo biti kao ranije.

Čim je univerzum zapadnog finansijskog sistema prerašao planetu Zemlju, njegove propale banke i uništen kreditni sistem uzeli su danak od evropskih naroda i, konkretno,

od onih koji su zavisili od evra kao valute. Britanski Northern Rock je bio prva evropska banka koja se urušila, Grčka je bila prva država. Smrtni zagrljaj u kom su bile nesolventne banke i države koje su doživele bankrot širio se čitavom Evropom. Međutim, postojala je ogromna razlika između Britanije i zemalja kao što je Grčka: dok je Gordon Brown mogao da se osloni na Banku Engleske i da obezbedi neophodnu gotovinu da bi londonski Siti bio spasen, vlade članica evrozone imale su centralnu banku čiji statut im nije dozvoljavao da to učine. Umesto toga, teret spasavanja glupavih bankara je pao na pleća najslabijih građana.

Već pred kraj 2009. godine bankrot grčke države je francuskim i nemačkim bankama zapretio sudbinom *Lejman bradersa*. U međuvremenu, pad irskih banaka povukao je na dno irsku državu, uvećavajući nedaće francuskih i nemačkih banaka. Političari su u panici pohitali da zarad spasavanja od bankrota finansijskog sistema uvedu enormne poreze koji su pali na pleća najsiromašnijih poreskih obveznika, s obzirom na to da su Gugl, Fejsbuk i grčki oligarsi uživali poreski imunitet. Sasvim neverovatno, bejlaht zajmovi za spasavanje od bankrota odobravani su pod uslovom primene strogih mera štednje zasnovanih na smanjivanju prihoda koji su još više atakovali na već oslabljene poreske obveznike, koji su podupirali čitavu građevinu. A kako se ništa ne širi brže od opravdane panike, ona je preplavila Portugaliju, Španiju, Italiju i Kipar, sledeće domino kocke koje su bile spremne da se sruše. U nedostatku odgovarajuće strategije za suočavanje s neumitnom krizom evra, vlade evropskih država su se okrenule jedna protiv druge, međusobno se optužujući i tako postajući lak plen merkantilističkih politika koje nalaze lek u dovođenju suseda do prosjačkog štapa, politika koje su poslednji put viđene u Evropi tridesetih godina dvadesetog veka. Do 2010. godine evropska solidarnost je u potpunosti

izjedena iznutra, ne ostavljajući za sobom ništa do bednu ljušturu nekada solidnog zajedništva.

Šta je prouzrokovalo evro krizu? Mediji i političari vole jednostavna objašnjenja, pa je od 2010. priča koja je kružila Nemačkom i protestantskom severoistočnom Evropom izgledala nekako ovako:

Grčki cvrčci nisu uradili svoj domaći zadatak i njihovo leto na kredit se jednoga dana naglo završilo. Mravi kalvinisti su onda bili pozvani da ih spasu, kao i razne druge cvrčke iz svih krajeva Evrope. E sada, mravima je ponavljano da grčki cvrčci nisu hteli da isplate svoj dug; oni su želeli novi krug raskalašnog života, više zabave na suncu i još jedan spasonosni paket kako bi mogli da finansiraju taj novi krug trošenja. Čak su izabrali kliku socijalista i radikalnih levičara kako bi ujeli ruku koja ih je hranila. Tim cvrčcima je trebalo očitati bukvicu, jer bi u suprotnom i drugi Evropljani, sačinjeni od lošijeg materijala nego mravi, bili ohrabreni da usvoje isti taj raskalašni život.

Reč je o arhetipskoj priči, priči koja opravdava surov stav prema Grčkoj kao i prema vladi čiji sam član bio, stav koji mnogi podržavaju.

„Kada dobijam nazad svoj novac?“, pitao me je vragolasto nemački zamenik ministra, ali s nagoveštajem potisnute agresivnosti, na liniji onog prvog susreta s doktorom Šojbleom. Ujeo sam se za jezik i ljubazno se nasmešio.

Svuda cvrči

Kao što mi je namera da ukažem ovom knjigom, Ezopova basna o cvrčku i mravu, ili bilo koja priča tog tipa, izuzetno je varljiva da bi se iskoristila kao opis uzroka naše sadašnje krize.

Za početak, ne može da pokaže da svaka nacija, uključujući nemačku i ostale bogate nacije, ima moćne cvrčke. Propušta da napomene da ti cvrčki, sa severa i s juga, imaju naviku da sklapaju međunarodne saveze protiv interesa dobrih mrava koji rade neumorno ne samo u zemljama kao što je Nemačka, već i u zemljama kao što su Grčka, Irska i Portugalija. Štaviše, još je važnije reći da pravi uzrok krize evrozone nema nikakve veze ni s ponašanjem cvrčaka, ni s ponašanjem mrava, niti s ponašanjem bilo čega sličnog. Ima veze sa samom evrozonom i, konkretno, s izumom evra kao valute. Naime, ova knjiga se bavi jednim paradoksom: evropski narodi, koji su se dosad ujedinjavali na tako divan način, završili su tako što ih sve više razdvaja upravo zajednička valuta.

Paradoks zajedničke valute koja razjedinjuje jeste centralna tema ove knjige. Da bismo izvukli smisao iz ovog paradoksa i na taj način shvatili pravi razlog zašto je štivo o cvrčku i mravu, o spasonosnim bejlautima i politici štednje toliko pogrešno, moraćemo prvo da ispitamo istorijske korene samog evra u okviru posleratnog poravnanja računa u Evropi, da se osvrnemo na konferenciju Breton Vuds u julu 1944, na kojoj je ekonomska struktura Evrope bila skovana, i na kolaps te strukture koji je nastupio s takozvanim Niksonovim šokom iz 1971. To je priča u kojoj su SAD odigrale ključnu ulogu i bavljenje njome zauzima prva dva poglavlja ove knjige.

Evropa i Amerika: knjiga u tri događaja

U stvari, ova knjiga je počela kao nastavak moje prethodne, pod naslovom *Globalni Minotaur*, u kojoj izlažem svoj

pogled na uzroke i prirodu globalnog sloma 2008. Za razliku od *Globalnog Minotaura*, gde je Amerika imala vodeću ulogu, u središtu ove knjige kao njen centralni igrač jeste Evropa. Međutim, iako je Evropa protagonista, Amerika obezbeđuje vazduh koji naš protagonista diše i hranljive sastojke kojima se hrani, globalni kontekst u okviru kog se razvija, a isto tako figurira i kao potencijalna žrtva neuspeha koji je naš protagonista u mogućnosti da izbegne. U ovoj knjizi osvetljam tri istorijska događaja koji nedeljivo vezuju, i istovremeno razdvajaju, sudbine Evrope i Amerike.

Prvi se dogodio 1971. godine kada je, u pokušaju da sačuva svoju globalnu ekonomsku dominaciju, Amerika izbacila Evropu iz zone dolara (ekvivalent evrozone) osnovane na skupu u Breton Vu dsu. Uticaj ovog događaja može se osetiti i dan-danas širom čitave Evrope i, štaviše, ima recipročan uticaj na samu Ameriku (videti poglavlja 1 i 2). Drugi događaj je trajao duže i nastupio je kada je nestabilna Evropa u više navrata pokušala da nadoknadi štetu nastalu zbog izbacivanja iz zone dolara spajanjem njenih mnogobrojnih valuta u neku vrstu monetarne unije – prvo u okviru evropskog monetarnog sistema, a onda u okviru sopstvene monetarne zone (videti poglavlja 3, 4 i 5). Veći deo knjige posvećen je opisivanju procesa stvaranja evropske monetarne unije i, što je važnije, načina na koji je njen razvoj usmeravan, često skriveno, uz pomoć ekonomskih odluka, prošlih i sadašnjih, koje su donošene u Vašingtonu.

Treći događaj se opet dešava u Sjedinjenim Državama i nastupa krahom Volstrita 2008. Ovaj događaj izaziva čitav niz lančanih reakcija koje klimava evropska monetarna unija ni u kom slučaju nije mogla da preživi (videti poglavlja 6 i 7). Knjiga se onda okreće uzrocima evropskog neuspeha u pokušaju da se suoči sa sopstvenom krizom na razuman

i delotvoran način, i prati ih sve do užasnih posledica tog neuspeha po narode Evrope i odlučujućeg uticaja koji je taj neuspeh imao na nastojanja Amerike da se oporavi od neprekidne krize kojoj se ne nazire kraj i koja je pokrenuta događajem iz 2008. (videti poglavlja 7 i 8).

Ukratko, ja ovu knjigu vidim kao izveštaj o krizi Evrope u kontekstu istorijske veze koja je spaja s pokušajima Amerike da uredi globalni kapitalizam i, ono što je ključno u svemu tome, kao upozorenje da kriza evra ima toliko veliki značaj za Sjedinjene Države da je one ni u kom slučaju ne bi prepustile Evropljanima, a kamoli ignorisale. Štaviše, kriza evra, kako nas upozorava poslednje poglavlje, vuče na dno Sjedinjene Države na takav način da je to pogubno za budućnost svakog čoveka.

Naša 1929.

Sudeći po načinu na koji se ponekad ponavlja, istorija ima sklonost ka tragičnoj farsii. Hladni rat nije počeo u Berlinu, već u decembru 1944. na ulicama Atine – kao što će vam ova knjiga ispričati. Kriza evra je takođe počela u Atini, 2010. godine, pokrenuta grčkom dužničkom nesrećom. Grčka je, igrom slučaja, rodno mesto i Hladnog rata i krize evra. Za jednu malu naciju biti epicentar globalne katastrofe jeste peh. Proizvesti varnicu dveju kriza u okviru živog sećanja jedne generacije jeste prava tragedija.

Dok promišljamo o budućnosti Evrope, shvatamo da postoji još jedan razlog da se pogleda u prošlost. Posle meteža zbog izbacivanja Evrope iz zone dolara 1971. (što je tema poglavlja 1) evropske nacije pokušale su da zbiju redove, poput ovaca u oluji. Međutim, kako je solidarnost iz

sedamdesetih godina evoluirala u loše dizajniran zajednički novac, otrovna bejlaut spasavanja polaganjem kaucije proizvodila su psihološke zone podela duž linije Alpa i uz Rajnu. Nezadrživi talas zla se valja duž tih zona podele (videti poglavlja 7 i 8), s tolikom silinom da preti da razori evropski projekat i, još gore, da u velikoj meri destabilizuje čitav svet. Ove nove podele nas podsećaju na to da bi bila prava ludost zaboraviti kako je Evropa uspela, dva puta tokom prethodnog veka, da postane toliko nestabilna da je prouzrokovala ogromnu štetu ne samo sebi već i čitavom svetu.

Kada je monetarna unija raznih nacija počela da se kruni i raspada na delove, pri čemu su se zone podela neumoljivo širile Evropom, samo su ozbiljan dijalog i spremnost da se svi vrate nazad i sednu za pregovarački sto mogli da poprave okvire na kojima su mir i zajednički prosperitet morali biti zasnovani. Odsustvo takvog dijaloga je tridesetih godina dvadesetog veka dovelo do ukidanja tadašnje zajedničke valute: zlatnog standarda. Osamdeset godina kasnije isto to se ponavlja u Evropi, koja je morala biti bolje pripremljena. Evropljanima je trebalo previše vremena da bi shvatili da je 2008. naša verzija 1929. godine. Volstrit je bio epicentar u oba slučaja i, kad se jednom finansijski sistem istopio, kreditni sistem ispario, a hartije od vrednosti se pretvorile u dim, zajednička valuta je počela da se raspada. Ubrzo je radnička klasa jedne nacije počela da se okreće protiv radničke klase svih drugih nacija, nadajući se zaštiti od protekcionizma. Godine 1929. protekcionizam je poprimio formu devalvacije sopstvene valute u odnosu na ostale. Kao što ćemo videti u nastavku, 2010. uzeo je formu devalvacije rada pojedinca u odnosu na rad drugih. U deprimirajuće sličnom lancu događaja nije prošlo mnogo vremena pre no što su loše plaćeni nemački radnici počeli da mrze Grke, a

nedovoljno uposleni grčki radnici počeli da mrze Nemce. Dok je evrozona bila šibana udarcima ogromne ekonomske krize, čitav svet je radoznalo posmatrao da vidi kako će se ova postmoderna verzija tridesetih godina dvadesetog veka okončati. I dalje posmatra.

Dug i krivica

„Dug je dug u svakom slučaju!“, rekao mi je jedan drugi visoki zvaničnik Savezne Republike Nemačke za vreme te moje prve zvanične posete Berlinu. Čim sam čuo te reči, bilo je nemoguće da me one ne podsete na reči koje je Manolis Glezos, grčki simbol otpora protiv nacista, napisao u jednoj knjizi iz 2012. godine pod naslovom *Čak i da je samo jedna nemačka marka*.¹ Nosile su istu poruku kao nemački zvaničnici: svaka nemačka marka vojne odštete koja se i dalje duguje Grčkoj mora biti plaćena. Čak i jedna isplaćena nemačka marka mogla bi da ispravi ogromnu nepravdu koja je nanesena. Baš kao što je u Nemačkoj, čim je izbila kriza evra, preovladao stav da je sasvim očigledno da su Grci nepopravljivi dužnici, isto tako bi i u Grčkoj neplaćene nemačke ratne odštete mogle zauvek da ostanu bez oproštaja.

Poslednje što mi je trebalo, dok sam pokušavao da uspostavim zajednički jezik s ministrom finansija Nemačke, bio je sukob na bazi moralizatorskih priča. Etička pitanja su ključna u procesu zbližavanja naroda. Zaokruženje tog procesa mora biti postignuto tako da izvida gnojne rane, kako nas slučaj južnoafričke Komisije za istinu i pomirenje vrlo živo uči. Međutim, kad je reč o upravljanju savremenim finansijama i komplikovanom, bolesno ustrojenom

monetarnom unijom, ekonomija zasnovana na pragrehu je podmukao neprijatelj. Dug svakako jeste dug, ali dug koji je nemoguće isplatiti nikako ne može da se naplati ukoliko se razumno ne restrukturira. Kako nemački tinejdžeri iz 1953. – kada su Ujedinjene nacije sazvale konferenciju u Londonu da „reprogramiraju“ (tj. da ga sravne s nulom) javni dug Nemačke prema, između ostalih, i grčkoj naciji – tako ni grčki tinejdžeri iz 2010. nisu zaslužili da budu osuđeni na mizeran život zbog nemogućih dugova koje su nagomilale prethodne generacije.

Čim sam čuo ovu rečenicu, pomislio sam: *Uf! Neće biti lako postići približavanje na ovim sastancima*. Priča o dva duga se pretvarala u moralizatorsku dramu bez kraja. Evropa je drevni kontinent i naši međusobni dugovi sežu u prošlost decenijama, vekovima i milenijumima. Njihovo osvetoljubivo brojanje i uzajamno upiranje moralizatorskog prsta u onog drugog jeste upravo ono što nam nije bilo potrebno usred ekonomske krize u okviru koje je ogroman novi dug, nagomilan na već postojećim planinama nasleđenog dužničkog stanja, puki nusprodukt.

Kapitalizam je, ne zaboravimo, procvetao tek pošto je dug oslobođen moralnih stega. Dužnički zatvori su morali biti zamenjeni ograničenom odgovornošću, a finansije, bezobzirne kakve su bile, prevazići će svako osećanje krivice kojim su dužnici bili opterećeni pre nego što su „brzi razvoj svih proizvodnih sredstava... (i) neizmerno olakšanje koje su unela sredstva komunikacije“ omogućili da „svi, pa čak i najvarvarskiji, narodi budu uvedeni u civilizaciju“ – da citiram nikog drugog do Karla Marksa².

Moj odgovor u Berlinu je bio da je restrukturiranje javnog duga Grčke imalo suštinski značaj za stvaranje ekonomskog rasta koji je bio neophodan da bi nam pomogao

da isplatimo svoje dugove; u suprotnom Grčka ne bi imala ništa čime bi mogla da ih plati. Ovaj predlog se strmoglavio poput balona od olova.

Utvare zajedničke prošlosti

Jednog dana pred kraj januara 2015. naša vlada je položila zakletvu, premijer Aleksis Cipras je položio venac na spomen-obeležje podignuto u znak sećanja na grčke patriote koje su pogubili nacisti. Međunarodna štampa je ovo protumačila kao simboličan gest prkosa usmerenog ka Berlinu i insinuirala da smo pokušavali da povučemo paralele između Trećeg rajha i evrozone s Nemačkom na čelu koja je nametala novu gvozdenu vlast Grčkoj. Ovo nije olakšalo moj zadatak da nađem prijatelje u Berlinu, a pogotovo ne u ekstremno strogom saveznom Ministarstvu finansija.

Pošto sam bio uveren da je bilo suštinski važno naglasiti da naša vlada nije povlačila nikakve paralele između nacističke Nemačke i današnje Savezne Republike, sastavio sam sledeći tekst, koji je postao deo moje izjave na zajedničkoj konferenciji za medije s doktorom Šojbleom. Bila mi je namera da to bude grančica masline.

„U svojstvu ministra finansija u vladi koja se suočava s hitnom situacijom nastalom kao posledica surove dužničko-deflatorne krize, osećam da je nemačka nacija upravo ona koja može da razume nas Grke bolje od bilo koga drugog. Niko ne razume bolje od ljudi ove zemlje da ozbiljno ugrožena ekonomija, u kombinaciji s ritualnim nacionalnim ponižavanjem i beskrajnim beznađem, može da položi zmijsko jaje

unutar svakog društva. Kada se večeras vratim kući, naći ću se u parlamentu u kome je treća najveća partija upravo nacistička partija.

Kada je naš premijer položio venac na simbolično spomen-obeležje u Atini, odmah po polaganju zakletve, to je bio gest otpora protiv ponovnog oživljavanja nacizma. Nemačka može da bude ponosna na činjenicu da je nacizam ovde iskorenjen. Međutim, jedna od surovih ironija istorije jeste činjenica da se nacizam povampirio u Grčkoj, u zemlji koja je organizovala tako veličanstven pokret otpora protiv njega.

Nemački narod nam je potreban da bi nam pomogao u borbi protiv mizantropije. Potrebno nam je da naši prijatelji u ovoj zemlji i dalje ostanu odlučno opredeljeni za posleratni projekat Evrope; što znači da više nikada ne dozvolimo da ekonomska depresija, poput one iz tridesetih godina dvadesetog veka, podeli ponosne evropske narode. Mi ćemo ispuniti svoju dužnost u tom pogledu. A uveren sam da će isto učiniti i naši evropski partneri.“

Nazovite to naivnošću, ali priznajem da sam očekivao pozitivnu reakciju na moj kratki govor. Umesto toga, zavladała je zaglušujuća tišina. Sledećeg dana se nemačka štampa okomila na mene što sam se usudio da pomenem naciste u saveznom Ministarstvu finansija, dok me je veliki deo grčke štampe veličao što sam doktora Šojblea nazvao nacistom. Čitajući ove oprečne reakcije pošto sam se vratio u Atinu, dozvolio sam sebi kratki trenutak beznađa.

Razjaren zbog evropske introvertnosti i lakoće kojom smo se okrenuli jedni protiv drugih, a u pokušaju da sebi dam oduška, odlučio sam da za sve okrivim jednog drugog

Grka: Ezopa. I to zato što je njegova pojednostavljena priča očigledno više prikrivala nego što je otkrivala istinu, huškajući jedan ponosni evropski narod protiv drugog. Pod njegovim uticajem, partneri su postali neprijatelji, gotovo svaki Evropljanin bio je u opasnosti da završi kao luzer, a jedini pobjednici su bili rasisti koji su vrebali iz senki i koji se lično nikada nisu pomirili s evropskom demokratijom. Ova knjiga ima nameru da pruži drugačiju priču u nadi da ona može da postigne obrnuto.

Nije prekasno. Još možemo sve da izgubimo.

A slabi trpe ono što moraju

Moja filozofija je da svi stranci imaju nameru da nas srede i naš je zadatak da ih sredimo prvi.

Džon Konali³

Bila je sredina leta u Kemp Dejvidu, letnjikovcu predsednika SAD, kada je državni sekretar za finansije Ričarda Niksona i bivši guverner Teksasa Džon Konali ubedio svoga predsednika da sprovede čuveni Niksonov šok uperen protiv naivnih političkih lidera Evrope. Na kraju jednog izuzetno značajnog vikenda, provedenog u konsultacijama s ključnim savetnicima, predsednik Nikson je odlučio da uživo za televiziju dâ svoju uznemirujuću izjavu: globalni monetarni sistem, koji je Amerika stvorila i negovala od kraja rata, trebalo je da se sruši po kratkom postupku.⁴ Kalendarski, bio je 15. avgust 1971.

Nekoliko sati po predsednikovom televizijskom obraćanju, tačno u ponoć, vojni transportni avion uzleteo je iz vojne baze „Endrjuz“ i uputio se ka Evropi. Jedan od putnika, Pol Volker, Konalijev podsekretar, krenuo je na put s namerom da

se suprotstavi evropskim ministrima finansija koji su već bili na ivici kolektivnog nervnog sloma.⁵ U međuvremenu, sam Konali je pripremao obraćanje naciji pre no što će otputovati u Evropu da skupu uobraženih evropskih premijera, kancelara i predsednika dâ do znanja da je igri došao kraj. Vašington je imao nameru da isključi globalni finansijski sistem koji je stvorio 1944. godine i koji je od tada brižno negovao.

Dok se Volker bavio evropskim ministrima finansija i bankarima u Londonu i Parizu, pokušavajući da smiri njihove živce, Konali je prenosio, izbliza i lično, otvoreniju poruku njihovim pretpostavljenima. Praktično, ono što je hteo da im kaže bilo je sledeće: Gospodo, godinama ste nipodaštavali naše upravljanje resursima u okviru posleratnog finansijskog sistema – onog istog sistema koji smo stvorili da bismo vam pomogli da se dignete iz pepela u kom ste se našli sopstvenom krivicom. Osećali ste da imate pravo da prekršite njegov duh i pravila. Pretpostavili ste da ćemo nastaviti, poput Atlasa, da ga podupiremo bez obzira na cenu i uprkos vašim uvredama i saboterskim akcijama. Ali pogrešili ste! U nedelju je predsednik Nikson prekinuo žilu kucavicu između našeg dolara i vaših valuta.⁶ Da vidimo kako će to ispasti za vas! Imam osećaj da će vaše valute ličiti na čamce za spasavanje koji su tokom bure bačeni zbog viška težine sa sigurnog broda *Američkog Dolara*, pa su onda, nedorasli uzburkanom moru kakvi su bili, počeli da se međusobno sudaraju i, uopšteno, nisu uspeali da zacrtaju ličnu putanju.⁷

I u jednoj rečenici, koja i dan-danas odzvanja s kraja na kraj Evrope, Konali je sve to sažeo jezgrovito, bolno, brutalno: „Gospodo, dolar je naša valuta. A od sad pa nadalje, vaš problem!“⁸

Evropski lideri su odmah shvatili ozbiljnost situacije u kojoj su se našli, ali se njihova reakcija na to ispoljila nizom

nepromišljenih poteza koji su ih vodili iz greške u grešku, s kulminacijom nekih četrdeset godina kasnije u sadašnjoj situaciji u Evropi. Evropa se 2010. suočila licem u lice s posledicama tih četrdeset godina u kojima su nagomilane greške (videti poglavlja 2, 3 i 4). Kriza zajedničke valute nastala je zbog promašaja koji se mogu pratiti unazad sve do događaja iz 1971, kada se Amerika, posredstvom Niksona, Konalija i Volkera, otarasila Evrope, izbacujući je, kao suvišan teret s broda, iz takozvane zone dolara.⁹ Komedija zabune kojom su evropski lideri odgovorili na krizu evra posle 2010. (videti poglavlja 5 i 6) takođe može da se pripiše nesuvisloj reakciji Evrope na Niksonov šok.

Reč je o ključnom događaju u istoriji koji će biti tema ovog poglavlja.

Odavno pripreman ishod

Nikson nije olako pristao na Konalijevu sirovu filozofiju. Niti je Konalijeva filozofija bila toliko sirova koliko je on voleo da je takvom predstavlja. Posleratni globalni finansijski sistem, koji je Niksonova izjava usred leta osudila na đubrište istorije, škripao je poput broda osuđenog na propast čiji je neminovni brodolom pretio da povuče za sobom posleratnu američku hegemoniju.

Lindon B. Džonson, Niksonov neposredni prethodnik u Beloj kući i Konalijev zemljak iz Teksasa, ali i njegov politički mentor, takođe je shvatio da posleratni finansijski sistem koji je stvorila Amerika ne može da bude nastavljen.¹⁰ Tokom razgovora 1966. s Fransisom Batorom, svojim savetnikom za nacionalnu bezbednost, predsednik Džonson je bio odlučan u nameri da ga okonča, prekidajući vezu između

dolara i vrednosti zlata, od koje je zavisio globalni sistem: „Nemam nameru da srušim u deflaciju američku ekonomiju, da upropastim svoju spoljnu politiku, ukidajući pomoć ili povlačeći trupe, ili da postanem protekcionista kako bismo mogli da nastavimo da plaćamo zlato Francuzima po ceni od 35 dolara za uncu.“¹¹ Međutim, Džonsona je poremetio sopstveni „program velikog društva“, intenziviranjem Vijetnamskog rata i njegovo oklevanje da uništi globalni sistem koji je sastavila vlada predsednika Frenklina Ruzvelta (takozvani pobornici Nju dila) dve decenije ranije, i tako mu zapravo dozvolio da se postepeno uruši.¹²

I Nikson je, kad se našao u Beloj kući, pokušao da odloži neizbežno. Iako se njegov svadljivi tim kreatora politike sve više okretao mišljenju da je globalni monetarni sistem slomljen, sama njihova upozorenja ne bi bila dovoljna da ubede Niksona da izazove planirani šok (zajedno s Džonom Konalijem) i njime pogodi zbunjene Evropljane. U stvari, kao što ćemo videti, bili su potrebni izvesni agresivni potezi od strane Francuza, Nemaca i Britanaca između 1968. i 1971. da Niksonu odreše ruke. To su bili ludo odvažni izazovi američkoj upravi globalnog kapitalizma koji su Konaliju i „onom prokletom Volkeru“¹³ omogućili da ubede predsednika da nema alternative: da naprosto mora da zakopa međunarodni monetarni sistem, poznat i kao sistem Breton Vuds, i da o istom trošku otkači Evropu.

Da li su stvari mogle da ispadnu drugačije? Do 1971. svi su već znali da je Breton Vuds, posleratni globalni finansijski sistem, bio podriven moćnim ekonomskim silama koje su bile izvan kontrole kako Sjedinjenih Država tako i Evrope. Ali, umesto da pokušaju da pregovorima sprovedu reforme u okviru postojećeg nestabilnog sistema, lideri Evrope su precenili svoje mogućnosti u odnosu na odvažnog

hegemonu. Rezultat toga je bio da su morali da trpe posledice. I Evropa ih je i te kako trpela. U stvari, Evropa ih trpi i dan-danas od Dablina da Atine i od Lisabona do Helsinkija.

Jednostavna ideja za pogođenu Evropu

Finansijski sistem koji je predsednik Nikson okončao 1971. rođen je u julu 1944. na konferenciji u hotelu *Maunt Vašington* u gradu Breton Vuvsu, u državi Nju Hempšir. Netaknuta priroda nije mogla biti u većoj suprotnosti s razaranjima koja su krvlju i čelikom ostavila dubok trag u Evropi i na Pacifiku.

Iskrcavanje u Normandiji dogodilo se samo tri nedelje pre konferencije u Breton Vuvsu, a njegov užasni danak hiljade porodica u žalosti, većinom američkih, još nisu prebolele. Tokom konferencije Crvena armija je oslobodila Minsk uz ogromne žrtve, američka avijacija je surovo bombardovala Tokio prvi put od 1942, Sijenu su osvojile alžirske trupe pod komandom generala Šarla de Gola, a rakete V-1 tukle su po Londonu bez milosti. Dvadesetog juna, dan pre no što će se konferencija uspešno završiti, Klaus fon Štaufenberg sproveo je zaveru da se ubije Adolf Hitler u bunkeru u Rastenburgu. Uprkos tome što je zavera propala, nije bilo povratka. U julu 1944. za saveznike je nesumnjivo bilo pravo vreme da započnu planiranje posleratnog poretka stvari.

Dok su im se po glavi rojile misli o sukobima i velikoj nesigurnosti u vezi sa sopstvenom pozicijom u posleratnom poretku, delegati iz četrdeset savezničkih nacija koje su učestvovala na konferenciji sastavili su impresivan finansijski dogovor u roku od tri nedelje. U očekivanju da oružje utihne

u Evropi, i pre no što će Sovjetski Savez da ispliva kao zmaj koga treba ubiti, pobornici Nju dila koji su bili na vlasti u SAD shvatili su da Amerika upravo preuzima istorijsku ulogu da iznova stvori globalni kapitalizam po sopstvenoj slici i prilici.

Na otvaranju konferencije 1. jula 1944, predsednik Ruzvelt je objavio da njegova administracija napušta svaki ostatak američkog izolacionizma. „Ekonomsko zdravlje svake zemlje“, izjavio je, „jeste stvar koja se tiče svih njenih suseda, kako bliskih, tako i dalekih.“ Sasvim jasno, Sjedinjene Države, jedina zemlja koja je iz rata izašla (sa Švajcarskom kao možda jedinim nedoslednim izuzetkom) s netaknutim monetarnim sistemom, industrijom u procvatu i sa zdravim trgovinskim viškom, imala je nameru da uzme svet razoren ratom pod svoju zaštitu.

Jedna od žrtava evropskog rata bio je novac. Režimi koji su se priklonili nacistima u okupiranim zemljama odštampani su ogromne sume lokalnih valuta da bi podržali ratni napor Pakta, tako da novac u džepovima Evropljana nije vredeo ni koliko papir na kome je bio odštampan. Čak i u zemljama koje su izbegle okupaciju, kao što je bila Britanija, cena rata i kolaps trgovine izazvali su potpuno neverovatnu kombinaciju prezaduženosti vlada i razaranja vrednosti, a to je rezultiralo totalnom obezvredenošću novca – bar u areni svetske trgovine. Ukratko, zelena novčanica je bila jedina valuta koja je ostala na nogama i koja je bila sposobna da podmaže svetsku trgovinu.

Vašington je shvatio da je njegov prioritetni zadatak, čim nemačke trupe budu poražene, da remonetarizuje Evropu. Naravno, nije bilo baš tako lako preći s reči na delo. S obzirom na to da je evropsko zlato bilo ili potrošeno ili ukradeno, fabrike i infrastruktura u ruševinama, da su horde izbeglica

tumarale evropskim putevima i stranputicama, da su koncentracioni logori još zaudarali smradom neizrecive svireposti čovečanstva, Evropi je bilo potrebno nešto mnogo više od sveže namirisanog papirnog novca. Nešto što bi obezbedilo vrednost novim novčanicama. Možda toliko ne iznenađuje što to „nešto“ što su pobornici Nju dila smislili nije bilo ništa drugo do njihov sopstveni dolar. Amerika je imala nameru da подели svoju zelenu novčanicu s evropskim zemljama koje je, pred kraj rata, štitila pod okriljem svog geopolitičkog štita. To je praktično značilo da su nove evropske valute bile poduprte vrednošću dolara koji je imao fiksni kurs, što je nadalje značilo da bi izvesna suma nemačkih maraka, francuskih franaka, britanskih funti, pa čak i grčkih drahmi imala određenu, stalnu vrednost u odnosu na dolar. Upravo ta garancija u dolarima bila je ono što bi odmah obezbedilo globalnu vrednost evropskom novom novcu.

Zar nije postojao rizik da ovo degradira dolar? Ako je dolar trebalo da bude sidro za nove evropske valute, šta bi onda podupiralo vrednost samog dolara? Držeći se duge tradicije povezivanja papirnog novca s dragocenim metalima, koje nijedan alhemičar ne može da falsifikuje, odgovor je bio da bi Amerika garantovala fiksnu kursnu listu i potpunu konvertibilnost između dolara i zlata koje je držala u podzemnom bunkeru zgrade Federalnih rezervi u Njujorku, kao i u Fort Noksu.

Bila je to jedna jednostavna ideja za jedan jednostavniji svet. Posedniku određene sume dolara (na kraju je izabrano da to bude trideset pet) trebalo je ponuditi neograničeno pravo na uncu zlata u vlasništvu Sjedinjenih Država, bez obzira na nacionalnost ili lokaciju na planeti dotičnog potražioca. Na isti način, potražiocu neke druge sume svake od evropskih novih valuta bila bi garantovana određena suma

dolara, što bi garantovalo pristup američkom zlatu. U suštini, zlatom poduprte zelene novčanice postale su garanti za valute u okviru nove globalne finansijske strukture koja je u istoriji zapamćena kao sistem Breton Vuds.

Učenik koji je nadigrao učitelja

U pregovorima u Breton Vudsu predstavnik predsednika Frenklina D. Ruzvelta bio je Hari Dekster Vajt, ekonomista koji je ušao u državnu službu na lovorikama Ruzveltovog Nju dila.¹⁴ Pobornici Nju dila poput Vajta prebrodili su dečje bolesti tridesetih godina prošlog veka, nakon kraha slobodnih finansijskih tržišta 1929. godine i posledične Velike depresije. Njihova ambicija je bila da se suprotstave deprivaciji i beznađu jačanjem postojećih federalnih institucija i stvaranjem novih koje bi omogućile da se 1929. nikada više ne ponovi. Breton Vuds je Vajtu dao mogućnost da projektuje Nju dil na globalno platno. Njegovo uputstvo za konferenciju nije bilo ništa manje nego da od nule isprojektuje stabilni, održivi, svetski finansijski sistem za posleratnu eru, marginalizujući istovremeno one Evropljane od kojih je Vašington očekivao da će pokušati da preusmere novi sistem u svoju korist.

Vajtova ekonomija je tridesetih godina prošlog veka bila u velikoj meri pod uticajem tekstova ekonomiste iz Kembridža Džona Mejnarda Kejnasa. Neverovatnom igrom slučaja, jedini Evropljanin s kojim je Vajt trebalo da se suoči u Breton Vudsu nije bio niko drugi do glavom i bradom Džon Mejnard Kejn, koga je u Breton Vuds poslala ratna vlada nacionalnog jedinstva Vinstona Čerčila da predstavlja poslednju evropsku imperiju u nestajanju.¹⁵

Kejns je sve bio isplanirao mnogo pre nego što je kročio na američko tlo. Poneo je poput britve oštru percepciju tokova globalnog kapitalizma, jedinstveno poimanje ekonomskih sila koje su proizvele Veliku depresiju, sjajan plan da se iznova skroje globalne finansije i, na kraju mada nikako manje važno, poetsko vladanje rečima i spisateljski dar za naraciju.¹⁶ Jedina osoba koja mu je na konferenciji u Breton Vudsu mogla osporiti slavu kojom bi ovenčao stavljanje sopstvenog pečata na novi globalni sistem bio je njegov američki đak Hari Dekster Vajt. I Vajt je upravo to i učinio.

Kejnsov predlog je bio prepun intelektualne nadmoći; Vajt je kipeo od moći koju mu je davalo američko ekonomsko i vojno preimućstvo. Kejns je podržavao globalni sistem koji bi mogao stabilizovati kapitalizam za neverovatno dug period; Vajtov zadatak je bio da se izbori za sistem koji bi bio u skladu s novootkrivenom snagom Sjedinjenih Država i koji bi bio održiv samo dotle dok bi Amerika bila dominantna povlašćena nacija. Bilo je zasigurno neizbežno da se njih dvojica suprotstave jedan drugom i da Vajt nadjača, čak i ako bi Kejns uspeo da ubedi svog protivnika u sve svoje teorijske postavke.

Tako je i bilo, pa se u julu 1944, dok je iskrcavanje u Normandiji bilo još sveže u pozadini događaja, dok su trupe saveznika napredovale kako u Evropi tako i na Pacifiku i dok je ostatak sveta postajao američki dužnik, Kejns vratio u London kao poraženi čovek, odbijajući da na bilo koji način prokomentariše kako ugovor, koji je na kraju nametnula američka strana, tako i sopstveni predlog, koji je Vajt bacio u đubre u Hotelu *Maunt Vašington*. Ubrzo nakon toga Kejns je uložio svu svoju preostalu energiju u još jedne iscrpljujuće pregovore s pobornicima Nju dila iz Vašingtona, na konferenciji u Savani, u državi Džordžija, ovog puta u pokušaju

da ih ubedi da reprogramiraju džinovske britanske ratne zajmove. To nije dobro prošlo. Tokom pregovora, koje je Kejns opisao kao „paklene“, doživeo je prvi srčani udar. Ubrzo po povratku u Englesku, još jedan srčani udar okončao je njegov život u šezdeset i drugoj godini.

Odgovor stanovnika ostrva Mela

Četrdeset godina kasnije, 1988, dok sam pregledao Kejnsove tekstove i knjige na Kings koledžu u Kembridžu, primetio sam jednu kopiju starogrčkog originala Tukididovog *Peloponeskog rata*. Izvukao sam je i brzo prelistao. I ugledao ga podvučenog olovkom, čuveni deo u kome su moćni atinski generali objasnili bespomoćnim Meljanima zašto se „prava“ odnose samo na one koji su „jednaki po moći“ i zašto su oni upravo zato nameravali da s njima učine šta im je volja. I to zato što „moćni zapravo čine ono za šta im se pruža prilika, a slabi trpe ono što moraju“.¹⁷

Ove reči su mi odzvanjale u glavi u proleće 2015. dok sam se suočavao s grčkim poveriocima i njihovom neumoljivom namerom da slome našu vladu. U Kejnsovoj glavi, dok je bio u Breton Vudsu, uveren sam, sigurno su odzvanjale iste ove reči. Pitam se, međutim, da li je bio u iskušenju, kao što sam bio ja, da se obrati svojim protivnicima verzijom citata žitelja ostrva iz *Melskog dijaloga*, koji su u želji da se spasu pokušali da apeluju na Atinjane ukazujući im na njihov sopstveni interes:

„Dakle s naše tačke gledišta (pošto nas primoravate da zasnujemo svoje argumente na ličnom interesu, a ne na onom što je ispravno) bilo bi korisno da ne

uništite princip koji postoji za opšte dobro – naime, da onima koji se nađu u kandžama nesreće treba da bude... dozvoljeno da napreduju i izvan granica koje određuje precizni proračun analogije njihove moći. Jer to je princip koji se na vas ne odnosi ništa manje, *s obzirom na to da će vaš pad pratiti najstrašnija osveta koju će posmatrati čitav svet.*¹⁸

U slučaju arogantnih Atinjana, ove reči su sigurno odzvanjale u njihovim glavama mnogo godina kasnije kad su se njihovi smrtni neprijatelji Spartanci penjali na zidine Atine u nameri da je razore. Posle Velikog rata, Kejns je primenio logiku sličnu argumentima žitelja Mele da bi upozorio pobednički savez da su osvetoljubivi uslovi koji su nametnuti Nemačkoj u Versaju bili bumerang koji će im se vratiti i pogoditi temelje njihovih sopstvenih interesa¹⁹ – što se naravno i desilo kada je posle Versajskog sporazuma u Nemačkoj izazvana ekonomska kriza koja je dovela na vlast Adolfa Hitlera. Možda reči Meljana takođe odražavaju kako su se pobornici Nju dila, nastavljajući svoj program, osećali sredinom šezdesetih godina prošlog veka kada je sistem Breton Vuds, koji je Vajt progurao na štetu Kejnsovog predloga zasnovanog na ispravnijem rasuđivanju, počeo da se vidi jasnije. Ali tada je već bilo previše kasno da se bilo šta učini. Breton Vuds je bio na izmaku svojih snaga, a Niksonov šok je naprosto pokazao nemilosrdnu efikasnost kojom su se američki zvaničnici obračunavali s novim neprijatnim situacijama, na dijametralno suprotan način u odnosu na njihove evropske kolege, koji se uvek tvrdoglavo drže promašenih projekata sve dok ne budu primorani da ih napuste.

Kada je nastupio, Niksonov šok je doveo do toga da su Amerikanci, za razliku od Atinjana, nastavili da uživaju

u spoljašnjem sjaju svoje neosporne hegemonije – bar do 2008. To je bila suština koju je Džon Konali predložio svom predsedniku: sredimo ih pre no što oni srede nas! Evropa i Japan su posledično dobili svoje bez milosti²⁰, ali isto tako i pobornici političkog projekta Nju dila, koji su gurnuli u stranu Kejnsove predloge iz 1944. Štaviše, posle 1965. pobornici Nju dila i njihovi naslednici izgubili su kod kuće svaku bitku koju su vodili protiv preporođenih republikanaca. Njihovi potpuni neuspesi da ožive duh Nju dila, čak i za vreme vladavine demokratskih predsednika koji su, vrlo verovatno, želeli da ga povrate u život (kao na primer Džimi Karter, Bil Klinton i Barak Obama), zasigurno mogu da se isprate unazad sve do odbacivanja Kejnsovog predloga 1944.²¹

Recikliranje dok traju dobra vremena

Kejnsov predlog je bio internacionalistički i multilateralan do srži. Uzimao je u obzir istorijske činjenice (kao npr. slom Volstrita 1929) i bio teoretski potkovan stavom koji je bio očigledan svakom osim većini profesionalnih ekonomista: da se globalni kapitalizam suštinski razlikuje od usamljeničke ekonomije Robinzona Krusoa.

To je značilo da je zatvorena, autarkična (što će reći samodovoljna) ekonomija, kao što je bila književna ekonomija Robinzona Krusoa ili moguće ekonomija Severne Koreje danas, možda siromašna, usamljena i nedemokratska, ali je u najmanju ruku oslobođena problema prouzrokovanih drugim ekonomijama, spoljnim deficitima i viškovima.²² Nasuprot njoj, sve moderne ekonomije imaju veze s drugima i mogu realno da očekuju da će te veze, gotovo sve redom, biti asimetrične. Pomenimo samo Grčku u odnosu

na Nemačku, Arizonu u odnosu na susednu Kaliforniju, severnu Englesku i Vels u odnosu na širu regiju Londona ili čak Sjedinjene Države u odnosu na Kinu – sve sami disbalansi s impresivnom izdržljivošću. Ukratko, disbalansi u ekonomiji jesu pravilo, nikako izuzetak.

Godine 1944. Kejnse se složio da, s obzirom na zastrašujuće stanje u kom se Evropa nalazila, nije bilo alternative režimu fiksnih kursnih lista koje su se u velikoj meri oslanjale na dolar. Međutim, dok bi dolarizacija Evrope rešila jedan problem, sistem dolarom poduprte fiksne kursne liste bi, predvideo je, prouzrokovao trgovinske disbalanse koji bi rasli do konačno užasnih posledica, prvo za zemlje s deficitom, a onda i za sve ostale. Njegova logika u vezi s tim zašto bi fiksne kursne liste prouzrokovale nestabilnost u svetu upornih viškova i deficita bila je ukorenjena direktno u događajima koji su doveli do Velike depresije i koje su pristalice Nju dila i te kako dobro razumele, a koji u razvijenom obliku izgledaju kao primer koji sledi.

Baš kao što je dug jedne osobe preimućstvo druge, deficit jedne nacije je višak druge. U jednom asimetričnom svetu, novac koji ekonomije s viškom gomilaju od toga što prodaju više proizvoda ekonomijama s deficitom nego što od njih kupuju akumulira se u njihovim bankama, a te banke se redom suočavaju s izazovom da pozajmljuju veliki deo novca nazad zemljama ili regijama s deficitom, gde su kamatne stope uvek više jer je u njima novac veoma deficitaran. Na taj način, banke pomažu da se održi nešto što liči na ravnotežu kad su dobra vremena. Ako kurs ima tendenciju da bude stabilan ili čak nepromenljiv, banke će težiti da daju više kredita dotičnoj zemlji ili regiji s deficitom, ne obazirući se pritom na mogućnost da će uslediti još veća devalvacija,

koja će kao posledicu imati nemogućnost dužnika u zemlji s deficitom da im isplati dug. Bankari su, u ovom smislu, ti koji u dobra vremena recikliraju višak. Profitiraju od toga što uzimaju deo viška novca od nacija s viškom i recikliraju ga u nacijama s deficitom.

Međutim, ako je kurs fiksiran, banke polude, pa počnu da prenose čitave planine novca u regije s deficitom i to traje sve dok u vidokrugu nema olujnih oblaka, dok je nebo plavo a finansijske vode mirne. Serija kredita omogućava onima koji imaju deficit da nastave s kupovinom sve više proizvoda od ekonomija s viškom, koje sa svoje strane prosperiraju od tog pira izvoza. Uvozno-izvozni biznis se svuda sve više goji, primanja rastu u zemljama s viškom kao i u zemljama s deficitom, poverenje u finansijski sistem buja, viškovi postaju sve veći, a deficiti sve dublji.

Sve dok traje lepo finansijsko vreme, recikliranje viška u dobra vremena se istrajno nastavlja. Samo što ne može da istrajava unedogled. Sa sigurnošću da će se gomila peska naglo obrušiti čim se kritično zrno peska doda na njen vrh, trgovina koju finansira vendor sistem u kome kompanija daje zajam kupcu da kupi njene proizvode uvek se završava napadima iznenadnih, agresivnih grčeva. Niko ne može da predvidi kada, ali samo glupan veruje da tako nešto nije neminovno. Ekvivalent kritičnog zrna peska jeste kontejner prepun privlačne uvozne robe koju ne potražuje nesolventni uvoznik, ili pak kredit koji prezaduženi preduzimač nekretnina ne može da isplaćuje, iako je planirao da će svoje obaveze plaćati od profita zarađenog na osnovu uze-tog zajma. Potreban je samo jedan takav bankrot u zemlji s deficitom da bi se aktivirala spirala panike među bankama nacija s viškom.

Iznenada se samouvereni belosvetki bankari pretvaraju u pihtije. Labavo kreditiranje se pretvara u potpuno nepostojeće kreditiranje. U regijama s deficitom uvoznici, preduzimači, vlade i gradske skupštine, koji su postali zavisni od banaka, preuzimaju ulogu žrtvenog jarca. Cene nekretnina padaju, javni radovi bivaju napušteni, poslovne zgrade se pretvaraju u uklete kule, prodavnice se prazne, zarade nestaju i vlade objavljuju mere štednje. Za tili čas bankari bivaju zatečeni u posedu nenaplativih potraživanja u visini Himalaja. Panika dostiže zaglušujući krešendo i Kejnsove neponovljive reči još jednom odjekuju: „Čim se digne oluja“ bankari se ponašaju kao „mornar koji zna da plovi samo po lepom vremenu“ i koji „napušta plovilo koje bi moglo da ga odvede u sigurnost, tako što hita da izbací suseda iz čamca za spasavanje i da sam uđe na njegovo mesto“.²³

To je sudbina recikliranja viška u dobra vremena koje izaziva krah i prouzrokuje potpuni zastoj svakog recikliranja. Upravo to se desilo 1929. Isto to traje i danas, počev od 2008. godine.

Političko recikliranje viška ili varvarizam

Nasuprot tome, kada je vrednost novca jedne nacije fleksibilna, ona funkcioniše kao upijač šokova, amortizujući udarce prouzrokovane bankarskom krizom koju proizvode neodrživa trgovina i odliv novca. Kada su neodržive bankarske aktivnosti dovele do kolapsa Islanda 2008. godine, njegova valuta je bačena u recesiju, cena ribe koju ostrvo izvozi u Kanadu i Sjedinjene Države postala je bagatelna, prihodi su uhvatili korak i, ono što je bilo od odlučujuće važnosti, dugovi koji su denominovani u lokalnu valutu su